

EDSBYN

Historia Magistra Vitae

Historien är livets skola

INNEHÅLL

Förord	5
Inledning.....	7
Edsbyns tätort idag.....	8
Förhistoria.....	11
Jordbruksbygden och näringar under 1500-1700-talen.....	12
Bebyggelseutveckling och näringar under 1800-1900-talen..	14
Laga skifte påbörjas 1835.....	15
Utanvidsbebyggelse.....	17
Handel och hantverk.....	24
Flera frikyrkor byggs.....	26
Nya skolhus.....	28
Järnvägen och samhällets elektrifiering.....	29
Olof Johansson.....	35
De första industrierna etableras på 1860-talet.....	38
Sågar och snickerifabriker.....	40
Småindustriområden.....	42
Kommunal organisation.....	44
Edsbyns första byggnadsplan 1938.....	48
Egnahemsområden och flerfamiljshus på 1940-talet....	50
Nya industriområden på tidigare jordbruksmark.....	52
Ökad inflyttning till tätorten under 1960-70-talen..	53
Rivning av äldre bebyggelse för nya bostadsområden..	55
Bevarandeområde A, Borgen.....	56
Bevarandeområde B, området kring bygatan och Voxna- Ovanåkersvägen.....	59
Bevarandeområde C, Stationssamhället Edsbyn.....	63
Bevarandeområde D, Näs och Barnängen.....	65
Karta över bevarandeområden och byggnader av större kulturhistoriskt värde.....	67
Förteckning över utvalda byggnader.....	70
Källförteckning	85

FÖRORD

På uppdrag av planeringskontoret i Ovanåkers kommun har Läns museet i Gävleborgs län under 1986-87 utarbetat ett förslag till bevarandeprogram för Edsbyn. Detta förslag är etapp 1, Edsbyns tätort, i kommunens kulturminnesvårdsprogram. Arbetet har utförts av antikvarie Jan Carlsson under en ledningsgrupp vid Ovanåkers Kommun.

Arbetet har bedrivits med en helhetssyn där hela miljön och all bebyggelse har studerats. Utifrån ett omfattande arkivmaterial: uppteckningar, kartor, fotografier, tidningsartiklar, intervjuer och litteratur har samhällets framväxt och utveckling beskrivits. Med denna samlade kunskap om den befintliga bebyggelsens värde och dess historia har förslag till avgränsning av bevarandeyråden lämnats. Ett urval har skett av byggnader med större värde ur kulturminnesvårdssynpunkt.

Kulturvårdsprogrammet antogs av Ovanåkers Kommunfullmäktige den 26 oktober 1987 (§ 89).

Det beslutades att:

"Kulturvårdprogrammets intentioner skall ligga till grund för samtliga nämnders och styrelser planering i de berörda miljöerna."

Detta är en klar markering av kulturvårdsfrågornas betydelse för den framtida kommunala planeringen. Vid kommunstyrelsens behandling av ärendet (871008) betonades vikten av att alla känner sitt ansvar för att bevara vårt kulturarv. Det räcker inte med att fastställa ett program, - det krävs också ett engagemang från samtliga kommunala instanser såväl som från fastighetsägarna.

Karin Starrin
Kommunstyrelsens ordf

Anders Hedman
Planeringssekreterare

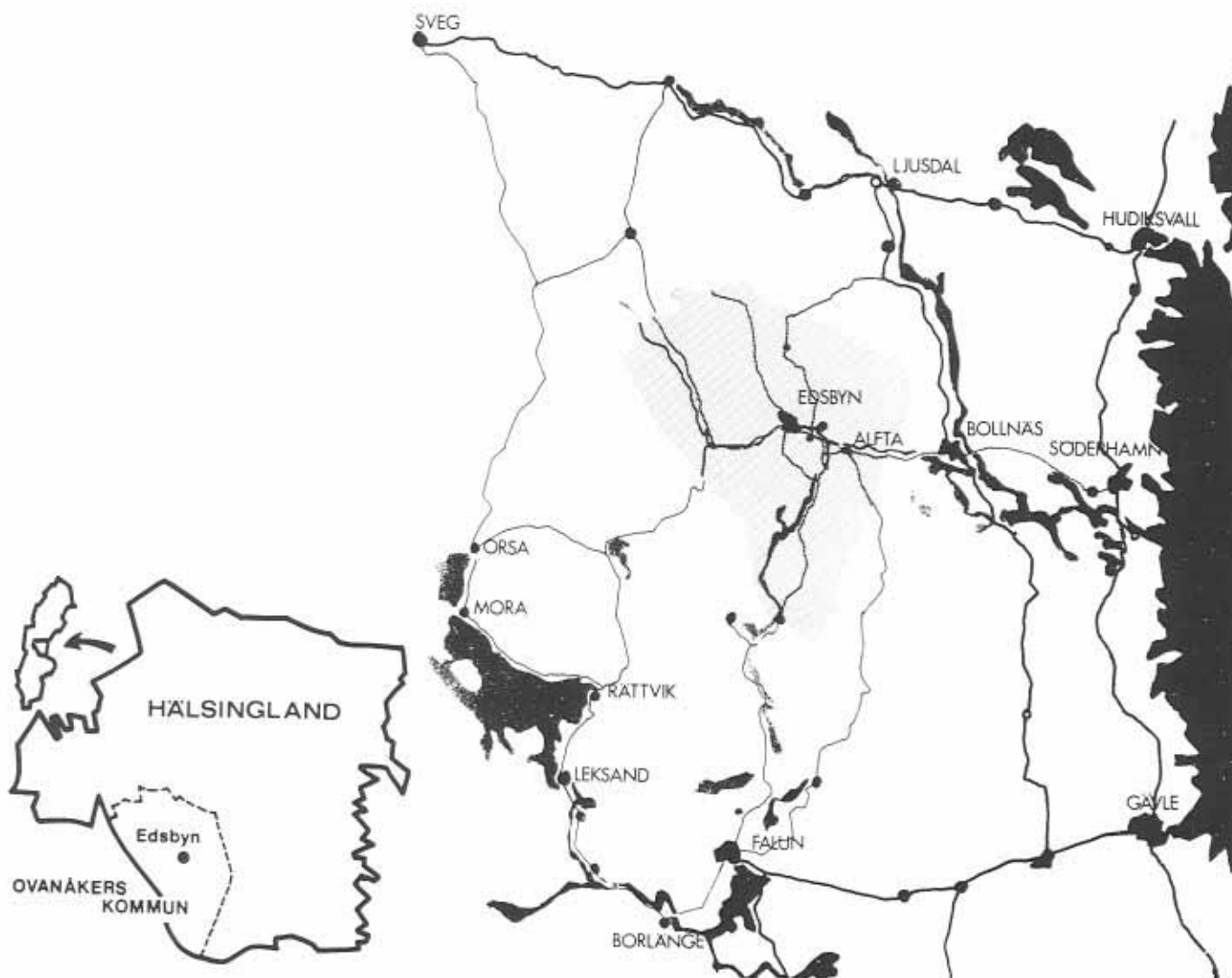
*Flygfoto över centrala Edsbyn mot norr,
omkring år 1950.*

INLEDNING

Edsbyn är centralort i Ovanåkers kommun. Samhället är beläget i Voxnans dalgång i en utpräglad skogsbygd. Skogsbruket och dess förädlingar tillsammans med annan tillverkningsindustri är idag huvudnäringen i Edsbyn. Tätorten har drygt 4700 invånare, 1987.

Edsbyn har sedan 1940-talet kallats "Sveriges största by". Vid denna tid blev Edsbyn känt för sina industriprodukter av hög kvalitet, från företag som utvecklats ur hantverksmässiga förhållanden och bondesågar. Sveriges största by anspelade på att här fortfarande fanns ett fungerande jordbruk med flera stora bondgårdar inkorporerade i det nya samhälle som vuxit upp kring hantverk och industri, och att Edsbyn trots sin storlek aldrig blev något municipalsamhälle.

Denna samhällsstruktur är tydligt avläsbar även idag, trots att många jordbruk nedlagts sedan 1940-talet. Åkermark, mangårdsbyggnader, ladugårdar samt rester av den gamla bygatan ligger omgivna av industrier, nya bostadskvarter, stora affärs- hus och kommunala serviceanläggningar.

EDSBYNS TÄTORT IDAG

Samhällets administrativa och kommersiella centrum är idag Långgatan⁽¹⁾, främst sträckan söder om Voxnan till södra torget. Omedelbart söder om Voxnan ligger kommunalhuset, som tidigare var Edsbyverkens kontorsbyggnad. Efter en utbyggnad i vinkel mot älven, år 1967, inryms nu här samtliga kommunala förvaltningar. I samma kvarter finns bostadsområdet Skidan, sju trevåningshus av tegel med platta tak och med fristående garage. Hela bostadsområdet rymmer 177 lägenheter.

Långgatan kantas av affärsbyggnader från olika tidsperioder. Sedan 1960-talet pågår en sanering och nybyggnadsverksamhet, som resulterat i flera större affärshus med helt andra volymer, fasadmaterial och form än de tidigare träbyggnaderna, av vilka endast ett fåtal finns bevarade. Västra sidan av Långgatan har helt nybyggda affärshus i kvarteren Artisten och Kemisten, medan kvarteret Jumpas innehåller äldre bebyggelse samt en senare tillkommen livsmedelshall.

Östra sidan av Långgatan är inte lika enhetlig. Här finns rivningstomter samt i kvarteret Medborgaren ett antal bostadshus och affärshus från 1950-talet i tegel, och äldre affärshus från 20-talet med putsade fasader.

Orienteringskarta över utredningsområdet.

- 1 Långgatan
- 2 Gårdstjärnsområdet
- 3 Lillbo
- 4 Hinsmyran
- 5 Näs
- 6 Bamängen
- 7 Strömbacka
- 8 Nilsjons-Jonersområdet
- 9 Kineskvarteret
- 10 Bygatan
- 11 Borgen
- 12 Hygabacka

Långgatan.

Området Gårdstjärn⁽²⁾ väster om Västergatan innehåller nästan uteslutande enfamiljshus. Utbyggnaden skedde främst under 1940- och 50-talen. Söder om Gårdstjärn finns ett mindre industriområde. Fortsätter man Faluvägen söderut, över järnvägen, kommer man till Lillbo⁽³⁾, ett villaområde som utbyggdes i stor omfattning under 1970-talet. Här finns dock även äldre egnahemsbebyggelse från 1920-talet och några tidigare jordbrukshemman, som nu är kringgärdade av modern bebyggelse.

Faluvägen kantas av egnahemsbebyggelse från framförallt 1940-talet. Öster om vägen finns även en nybyggd idrotts-hall och vägförvaltningens anläggning. Omedelbart söder om järnvägen ligger ett område med småindustrier och äldre småhusbebyggelse, rester av en utanvidsbebyggelse. Detta område - Hinsmyran⁽⁴⁾ skall i framtiden uteslutande användas för industriändamål och bostadsbebyggelsen rivs efterhand.

Öster om Hinsmyran finns ett flertal större industrier med nyanlagda lokaler från 1960-talet och framåt. De tre industrierna Snickeriprodukter AB, Gunnarsson & Co samt Edsbyverken AB avslutar själva tätorten i sydost.

Mellan järnvägen och Centralgatan, som för in trafiken mot samhällets centrum från genomfarten Alfta-Voxna, finns ett område med blandad bebyggelse. EIA-bolagets industrimark, egnahemsbebyggelse från slutet av 1920-talet vid Uhrskroken samt bilverkstäder och bensinmackar vid Centralgatan. Här finns rester efter jordbrukshemmanet Panes⁽⁵⁾ samt några nybyggda villor. Områdena Näs⁽⁵⁾, Barnängen⁽⁶⁾ och Strömbacka⁽⁷⁾ norr om Centralgatan har en mera enhetlig karaktär. Förutom att några äldre bondgårdar kvarstår längst i söder, består bebyggelsen till största delen av egnahemsbebyggelse från 1940- och 50-talen. I tomternas inre hörn finns uthus som tillsammans med fruktträd och trädgårdar ger området en trivsamt karaktär.

Strömdalen, Edsbyns forna industriområde vid Voxnan, har även idag inslag av småindustrier och kvarstående äldre bostadshus av trä. Norr och nordväst om Strömdalen har den äldre jordbruksbebyggelsen rivits undan och ersatts med flerfamiljshus, uppförda under 1980-talet. Joners-Nilsjonsområdet (8), ett flertal bostadshus i tre våningar med röda locklistpaneler och omgivande garageplatser.

Långgatan och Rotebergsvägen är två stora trafikleder, som skär igenom den äldsta delen av jordbruksbyn Norra Edsbyn. Kineskvarteret (9) omedelbart norr om Voxnan har äldre affärs- och bostadsbebyggelse, mestadels från 1920-talet, tvåvåningshus med putsade fasader. Väster om detta kvarter finns biblioteket, Celsiusskolan, Celsiushallen och läkarstation/apotek samlade. Norra Edsbyn har förutom ett antal äldre jordbruk, bondgårdar med ett stort antal ekonomibyggnader bevarade, en blandad bebyggelse huvudsakligen från tiden efter 1950. Denna bebyggelse består av flerfamiljshus, ålderdomshem, pensionärshem och egnahemsbebyggelse.

Äldre jordbruksbebyggelse finns bevarad vid Bygatan (10) och på båda sidor av riksvägen mot Voxna. Söder om riksvägen är landskapet öppet och uppodlat. Norr om riksvägen tar området Borgen (11) vid.

Borgen är från början ett utanvidsområde och bebyggelsen och vägnätet har vuxit fram utan någon egentlig planering i den starkt kuperade terrängen. Rester av soldattorp finns bevarade tillsammans med framförallt enkla trähus från tiden kring sekelskiftet och tidigare samt egnahemsbebyggelse från 1920-talet och framåt.

Hygabacka (12) utbyggdes under 1960-talet med villor av varierande storlek, form och material. Villabebyggelse har även tillkommit väster och söder om detta område. Borgenområdet gränsar i öster mot ett större industriområde vid sjön Ullungen. Här finns tryckeri, såg och träförädlingsfabrik.